

Onderstaand de **inleiding** van **Raadslid Caroline Nevejan**, uitgesproken tijdens het debat over 'Cultureel burgerschap' dat de Raad voor Cultuur op 30 mei 2007 in samenwerking met debatcentrum Tumult organiseerde in Utrecht.

OVER HET ONTWERPEN VAN ERVARINGEN VOOR ANDEREN

Wanneer we een tv programma maken, een onderwijsprogramma inrichten, een dienst voor een gemeente ontwerpen, of een museumbezoek voor kinderen orkestreren, ontwerpen we ervaringen voor anderen. Hoe die ervaringen zullen worden beleefd hangt af van eerdere en andere ervaringen van diezelfde mensen. Een mens begrijpt zowel zintuiglijk, emotioneel als cognitief wat er met hem of haar gebeurt. Eerdere ervaringen en andere zaken die men kent, beïnvloeden hoe het nieuw aangeboden wordt beleefd en begrepen.

Er is dus altijd sprake van een interpretatie van ervaringen en in die interpretatie speelt cultuur een belangrijke rol. Cultuur biedt het geheel aan waarden en normen en herkenbare (al dan niet gewaardeerde) expressievormen op basis waarvan een individu haar of zijn eigen positie bepaalt, die de basis is voor een volgende handeling van het individu. En met deze handelingen produceert dit individu vervolgens zelf cultuur waar ook anderen hun handelingen weer op zullen baseren. Uit deze interactie ontstaan taal, concepten, allianties, 'lines of loyalty', verschillende expressies en zingevingen, hoge kunst en ambachtelijke kennis, met andere woorden: cultuur.

Cultuur ontstaat niet alleen meer lokaal, regionaal en nationaal. Door Internet is inmiddels een mondiale cultuur ontstaan, waarin miljoenen mensen kennis delen, muziek maken en uitwisselen, en beelden aan elkaar tonen. Nieuws wordt door lokale mensen verteld en getoond aan alle andere mensen die het maar willen weten. Wij zijn allen culturele burgers, mensen die zichzelf uitdrukken en genieten of zich ergeren aan de expressie van anderen. Culturele burgers in de eigen straat, de wijk, de familie, de regio, het land en nu ook van de gehele wereld.

Niet iedere cultuur is goed, argumenteren de theoretici uit de Frankfurter Schule na de Nazi's te hebben overleefd in de vorige eeuw. Het gaat erom mensen een onafhankelijke positie te bieden opdat een 'weerbare cultuur'

ontstaat: doordat mensen hun belevenissen historisch kunnen conceptualiseren en men er met elkaar over spreekt, ontstaan ervaringen waardoor de burgers weerbaar en onafhankelijk kunnen zijn ten opzichte van hun situatie en in staat zijn om verzet te bieden aan ontwikkelingen die tot gevolg hebben dat mensen worden onderdrukt, gediscrimineerd en geëxploiteerd.

Sinds de muur is gevallen in 1989 heeft het Amerikaanse kapitalistische idee waarin de markt de cultuur bepaalt, de wereld veroverd. Burgers zijn consumenten, *communities* zijn klanten, cultuur is *commodity* en het goed organiseren van de markt is de beste garantie voor democratie. Ook in Nederland werden studenten klanten, spreken we inmiddels over *creative industries*, privatiseren wij gemeenschappelijke goederen en diensten, inclusief het medialandschap en haar infrastructuur, in rap tempo. Normen en waarden en goed gedrag ontstaan dan vanzelf en autonomie is relatief, zo was de opvatting.

Inmiddels begint het besef door te dringen dat cultuur complexer en belangrijker is dan de afgelopen decennia is gedacht.

De tegenstelling tussen meer kennis dan ooit in de informatie- en mediamaatschappij en anderzijds steeds minder samenhang in de verschillende gemeenschappen en culturen onder invloed van de mondialisering, vraagt mijns inziens om een diepe reflectie over het ontwerpen van ervaringen voor en met anderen.

Hieronder wil ik drie ontwerpprincipes aan u voorleggen die mogelijk een bijdrage kunnen leveren aan het ontwerpen van cultureel burgerschap. Deze ontwerpprincipes zijn uiteindelijk gefundeerd in de Universele Verklaring van de Rechten van de Mens: 1) ontwerp diversiteit en collectieve herkenning, 2) ontwerp onafhankelijkheid en betrokkenheid en 3) ontwerp dat mensen elkaar kunnen raken.

I. ONTWERP DIVERSITEIT EN COLLECTIEVE HERKENNING

Er zijn allerlei culturen: familieculturen, dorpsculturen, verenigingsculturen, de cultuur van een stad, een regio, een land, een werelddeel en inmiddels is er ook sprake van een mondiale cultuur dankzij Coca Cola en de klimaatcrises. In al die culturen is er een gemeenschappelijke ruimte, een publiek domein, waarin verschillende identiteiten elkaar tegen komen. Jong en oud, arm en rijk, gezond en ziek, van hier en van daar, van wat er was en

van wat nog komt. En die gemeenschappelijke ruimte verandert voortdurend. Daardoor verandert de taal en de expressie, verandert wat kan en wat niet, en verandert ook de ruimte die de cultuur inneemt. De grenzen zijn permeabel, de structuur is beweeglijk.

En tegelijkertijd, omdat in onze gemedialiseerde samenleving de beelden zo sterk zijn geworden, zien we steeds meer wat we verwachten te zien. Sterker nog, staan de beelden die we kennen onze waarneming in de weg, kunnen we niet meer zien wat we zien.

‘Multiplicity’, een internationaal netwerk van kunstenaars en architecten dat hier voortdurend onderzoek naar doet, toont bijvoorbeeld aan dat mensen wanneer ze shoppen in het winkelcentrum een gezelligheid zien en voelen die geheel niet overeen komt met de werkelijke omgeving, die voornamelijk bestaat uit betonnen wanden en neplicht. In een programma als “Next Nature”, geïnitieerd door Mieke Gerritzen en Koert van Mensvoort hier in Nederland, onderzoeken ontwerpers en studenten niet wat de natuur is, maar hoe wij onze ‘natuur’ ervaren, wat we nog wel en wat we niet meer waarnemen. En zo veranderen mensen ook voor elkaar en voor zichzelf van vorm. De vele vrouwen die zich spiegelen aan de meisjes op de billboards internaliseren dergelijke beelden en deze beïnvloeden ingrijpend de beelden die men van zichzelf en anderen heeft.

Voor je het weet zijn we met zijn allen gevangen in een grote ‘nep-diversiteit’, waarin geen mens meer betrokken is en we ons allen met niks identificeren.

Mijn pleidooi is dan ook om diversiteit in alle rauwheid, tegenstellingen en complexiteit te orkestreren. Het is niet makkelijk om anders te zijn en het hoeft ook niet makkelijk te zijn. Het is moeilijk om verschillen te managen, om elkaar op ‘Uncommon Ground’ te ontmoeten (thema van de conferentie van het Virtueel Platform die deze dagen plaats vindt in Felix Meritus in Amsterdam). Het is echter noodzakelijk, willen wij met de huidige complexiteiten om kunnen gaan. Een dergelijke orkestratie, regie, vraagt om een gemeenschappelijk perspectief waarmee iedere deelnemer in het netwerk of in de gemeenschap zich kan identificeren. Een 3Dpunt in het 2D netwerk van verschillen. Een perspectief dat uiteindelijk geworteld is in ons overleven en welzijn, waarin we ons allen collectief kunnen herkennen, omdat ieder belang wordt herkend en ons gemeenschappelijk belang wordt gediend.

II. ONTWERP ONAFHANKELIJKHEID EN BETROKKENHEID

Al zappend langs de netten voel ik mij een onafhankelijk consument. Ik kan kiezen waar ik naar kijk, ze willen me allemaal hebben. Entertainment en nieuws gaan moeiteloos in elkaar over, ik kan me in een paar uur met allerlei karakters identificeren. Een rijkdom aan ervaringen in de *pushbutton economy*. En ook op Internet: voor je het weet ben je weer een paar uur verder en heb je kennis genomen van allerlei zaken uit de wereld waar je van tevoren het bestaan niet van wist. Een schat aan mogelijkheden en het is dan ook niet voor niets dat de nieuwe interactiviteiten voor zo velen zo inspirerend zijn. Tijd en plaats worden overstegen, we kunnen ontsnappen aan de benauwdheid van alledag en verdwijnen in een kosmopolitisch samenzijn met anderen die we al dan niet kennen in het echt.

Langzamerhand is echter duidelijk aan het worden dat ook hier sprake kan zijn van een ‘nep-onafhankelijkheid’. Er is namelijk geen betrokkenheid. Zodra het moeilijk wordt of onaangenaam, zap ik weer weg. Dat is mijn recht, maar kan ik de wereld nog raken? En hoe wordt ik geraakt? Het blijkt in het onderwijs dat het leren van procesvaardigheden, zoals kunnen omgaan met conflicten, volhouden als het moeilijk wordt, je kunnen concentreren, of kunnen duiden wat je ziet of wat je voelt, kwaliteiten zijn die steeds moeilijker kunnen worden geleerd. Het onderwijs past zich aan, en zo verdwijnen skills en concepten die door eeuwen ervaring zijn opgebouwd en doorgegeven en waarop onze sociaal-democratie is gebouwd. De nieuwe *literacy*, door media gevormd, heeft ongekeerde mogelijkheden, maar heeft ook een hoge prijs.

De digitale wereld heeft een immense invloed op onze dagelijks levens verworven. Met argumenten als veiligheid en efficiency zijn onze data-identiteiten op drift, wordt ons de toegang al dan niet ontzegd, worden mensen ingesloten of uitgesloten. Op de Biënnale in Venetië die volgende week opent, wordt Nederland vertegenwoordigd door Aernout Mik’s “Citizens en Subjects”. In het persbericht trekt Aernout Mik het versimpelde onderscheid van vandaag de dag in twijfel tussen ‘citizens’ (diegenen met rechten en met beschikking over alle voorrechten van het behoren tot een staat of natie) en ‘subjects’ (diegenen die zijn onderworpen aan regels of autoriteit). Enerzijds stelt hij de vraag of we niet allemaal op dezelfde manier onderworpen zijn aan deze verontrustende realiteit. Tegelijkertijd verdient hij het begrip ‘subject’ tot een persoon die in staat is het onderscheid tussen onderwerping en mogelijke bevrijding te overwinnen.

Deze onderwerping aan regels van technologie en bureaucratie is ook deel van de nieuwe *literacy*. De sleutel tot bevrijding waar Aernout Mik het over heeft, zit mijns inziens in het ontwerpen en faciliteren van betrokkenheid en daarvoor is onafhankelijkheid een voorwaarde, omdat betrokkenheid niet kan worden bevolen maar een keuze is van mens tot mens.

III. ONTWERP DAT MENSEN ELKAAR RAKEN

Terwijl er aan de ene kant een rijkdom aan ‘collectieve intelligentie’ ontstaat doordat vele mensen als nooit tevoren kennis met elkaar delen, ontstaat er aan de ander kant een grote doofheid voor de ‘*voices of suffering*’ die alom te horen zijn. Een dergelijke doofheid is levensgevaarlijk voor een samenleving en voor de wereld als geheel. Het gebrek aan respect voor menselijke waardigheid (evenals gebrek aan respect voor de natuur) leidt tot vernietiging. Mensen worden uitgesloten en zullen zich naar binnen vechten, vroeger of later, maar dat heeft soms een wel erg hoge prijs. Daarom is het uitgangspunt dat de Universele Verklaring van de Rechten van de Mens voor ontwerpers, beheerders, bestuurders en uitvinders van onze cultuur een voorwaarde is voor het ook op termijn kunnen omgaan met de complexiteiten waarvoor de mondialisering ons stelt.

In mijn dissertatie “Presence and the Design of Trust” kom ik tot de conclusie dat in alle ontwerpen van ‘mediated presence’, onze natuurlijke aanwezigheid doorslaggevend is. We hebben energie nodig om aan ‘mediated presence’ deel te kunnen nemen, en onze fysieke en psychologische staat van zijn beïnvloedt hoe we ‘mediated presence’ ontvangen en begrijpen. Onze natuurlijke aanwezigheid is de drager van onze menselijke waardigheid en daarin ligt ook het ethisch handelen ten opzichte van elkaar besloten. Daarmee overleven we, daarmee vinden we welzijn. Wanneer wij met onze natuurlijke aanwezigheid niet kunnen handelen, of wanneer wij andere mensen voornamelijk als ‘informatie’ tegenkomen via de vele media, nemen we moreel afstand tot de ander, tot onze handelingen en zelfs tot ons zelf.

In alle situaties waar ethische issues aan de orde zijn, heeft onze natuurlijke staat van zijn het primaat. Terwijl er enerzijds onder invloed van Internet een mondiale cultuur ontstaat, waarin mensen taal en concepten delen en creëren, wordt onze ethische houding ten opzichte van elkaar voornamelijk bepaald door onze natuurlijke staat van zijn. Door waar en hoe en met wie we nu zijn.

Een dergelijk inzicht heeft consequenties voor hoe we cultureel burgerschap invullen. Bijvoorbeeld in het ontwerp van een elektronische leeromgeving is de ontmoeting tussen de leraar en de leerling doorslaggevend. Zonder dat de leerling wordt geraakt, kan er niet worden geleerd. Dan wordt er getest, wordt men *streetwise* en calculerend, maar dan wordt men geen verantwoordelijke mens die op zijn of haar beurt de cultuur weer verder wil en kan dragen.

In het ontwerp van onze lokale culturen kan niet anders dan rekening te worden gehouden met de mondiale cultuur die ook is ontstaan. En omgekeerd, wanneer wij ontwerpen voor Internet en andere media, kan men niet anders dan rekening houden met de lokale werkelijkheid van de mensen die deelnemen. Cultureel burgerschap veronderstelt het voortdurend ontstaan van gemeenschappelijke ruimte en tijd waarin mensen zich uitdrukken en het schone, het ware en het goede delen. Het is gelaagd en divers, is onafhankelijk en betrokken, en het wordt gedragen door mensen die elkaar raken.